

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Випуск 9

*Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції
“Україна як геополітична реальність: політика,
економіка, право, духовність”,
м. Київ, МАУП, 21 березня 2013 р.*

Київ
ДП “Видавничий дім “Персонал”
2013

Рецензенти: *О. В. Куроченко*, д-р екон. наук, проф.
А. С. Лисецький, д-р екон. наук, проф.
К. В. Пічик, канд. екон. наук, доц.

*Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом
(протокол № 5 від 29.05.13)*

Редакційна колегія:

А. М. Подоляка (голова), д-р юрид. наук, проф.;
А. А. Ігнатченко (заступник голови), канд. техн. наук;
М. Ф. Головатий, д-р політ. наук, проф.;
О. В. Куроченко, д-р екон. наук, проф.;
А. С. Лисецький, д-р екон. наук, проф.;
І. П. Розпутенко, д-р наук держ. упр., проф.;
Г. П. Ситник, д-р наук держ. упр., проф.;
Ю. П. Сурмін, д-р соціальних наук, проф.;
В. В. Утвенко, канд. іст. наук, доц.;
Н. М. Чернуха, д-р пед. наук, проф.;
М. В. Чечетов, д-р наук держ. упр., проф.;
Н. П. Ярош, д-р наук держ. упр.

Видання здійснене в рамках проекту
“Наукові праці МАУП”

Становлення і розвиток української державності : [зб. наук. пр.] /
М50 МАУП. — К.: ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2008 —

Вип. 9: Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції
“Україна як геополітична реальність: політика, економіка, право, ду-
ховність”, м. Київ, МАУП, 21 берез. 2013 р. / редкол.: А. М. Подоляка
(голова) [та ін.]. — 2013. — 288 с. : іл. — Бібліогр. в кінці ст.

Розглядаються питання організації управлінської діяльності, управління персо-
налом в сучасних організаціях, досліджуються актуальні проблеми менеджменту, що
свідчить про активне залучення студентів до проведення наукової діяльності. Це дасть
можливість усім бажаючим ознайомитися із сучасним станом управлінської науки в
Україні.

Для студентів, викладачів і всіх, хто цікавиться менеджментом.

ББК 65.290-2я43

ЗМІСТ

Радзієвський О. І. Україна між ЄС та ЄЕП: сучасний стан і перспективи	7
Куценко В. І., Гаращук О. В. Освіта України в контексті європейських глобалізаційних процесів	12
Рудницька Т. М. Глобалізація соціокультурного простору України: позитиви й ризики	17
Липчук В. В. Глобалізаційні чинники формування аграрної структури України	25
Студінський В. А. Українсько-грузинські паралелі розвитку паперового виробництва у XX столітті	28
Баєва О. В. Гендерні особливості в менеджменті	32
Березовська-Чміль О. Б. Трансформація соціальної сфери в контексті євроінтеграції України	39
Боева Т. І., Немченко Н. В. Українська геополітика та українська національна ідея	42
Гольцов А. Г. Сучасний геополітичний статус України: буферна держава чи самостійний актор	45
Журжа І. В. Українці в світі. Особливості формування української діаспори на південнослов'янських землях	50
Ірха К. О. Сучасна українська геополітика: політичний контекст	54
Липчук О. І. Україна — ЄС: соціально-економічні аспекти інтеграційних процесів	57
Ломака І. І. Територія України у геополітичному просторі Європи	60
Медвидь Ф. М., Содель Ю. В., Пузько В. О. Україно-білоруські відносини в постбіполярному світі	64
Медвідь Ф. М., Федоренко О. А. Геополітичні студії ідеологів національного державотворення першої половини XX століття: візія у майбутнє	67
Мислюк Ю. В. Імідж, брендинг та репутація держави на міжнародній арені	73
Михайловська О. Г. Україна і глобальна інституціоналізація міжнародних організацій	75
Міщук М. Б. Глобалізаційні процеси в соціальній доктрині католицизму	79

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ: ПОЗИТИВИ Й РИЗИКИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 9, с. 17–24

Глобалізація, що почалася наприкінці ХХ ст. відрізняється від попередніх процесів встановлення тісних міжнародних зв'язків. Вона характеризується зникненням закритих зон для функціонування західного капіталу, повсюдним прагненням до вільного ринку, появою низки спільних ідей у політиці та праві, таких як ідея прав людини чи правової держави, а також світовим поширенням таких загальновизнаних універсалій, як спорт, мода, ЗМІ, туризм тощо. Виникає глобальна культурна система, ознаками якої є: формування глобальної комунікації, всесвітньої культурної стандартизації, споживацьких стандартів, космополітичного стилю життя; всесвітнє визнання найвищих досягнень (наприклад, Олімпійські ігри та Нобелівська премія); наявність глобальних проблем — екологічних, тероризму, проблем війни та миру, стабільного розвитку, прав людини тощо.

У світлі вищезазначеного перед українською соціологією постає складне завдання: визначити, в якій формі і в якому масштабі на сьогодні реалізуються на теренах України світові глобалізаційні тенденції, на які сфери соціального життя ці тенденції найістотніше впливають. Значна

кількість зарубіжних дослідників справедливо відзначає загострення під впливом процесів глобалізації проблем у соціальній, а також у соціально-психологічній сфері, проявом яких стало зростання безробіття, поглиблення диференціації між багатими й бідними, ослаблення традиційних моральних устоїв, зростання десолідаризації суспільства і т. д. Фахівці Науково-дослідного інституту соціального розвитку при ООН, визнаючи неоднозначність та суперечливість впливу глобалізації, відзначають: “Відкриваючи величезні можливості одним людям і цілим країнам, ті самі глобалізаційні сили відіграють не останню роль у зростанні зубожіння інших людей і країн, їхньої непевності у завтрашньому дні, в ослабленні соціальних інститутів і систем соціального захисту, у руйнуванні традиційних особистісних і суспільних цінностей” [1, 86].

Авторитетні політологи та культурологи серед численних протиріч глобалізації виокремлюють основні, найвагоміші для світового розвитку: це — накопичення багатства (в руках олігархів) на тлі зростання бідності; збільшення прав і свобод індивіда при паралельному “оболванюванні” мас за допомогою системи комерціалізованих ЗМІ; “пі-

лотні” досягнення людського духа у науковій і технічній творчості та інтелектуальна деградація населення в системі “наркотичної” масової культури; реальне єднання людства, транснаціоналізація економічної та наукової діяльності, систем освіти, охорони здоров’я, природокористування й водночас — маргіналізація “неперспективних” країн і народів, приречених на деградацію і фактичну втрату державності [2, 158—159].

У руслі всесвітнього **етнічного процесу** доводиться констатувати дві стійки, але взаємовиключаючі тенденції. Перша — веде до регіоналізації та суверенізації дедалі менших етнічних одиниць. Друга — прагнення до мультикультурності в межах глобалізації економіки, політики, культури, до об’єднання у наднаціональні союзи цілої низки держав (наприклад: Євросоюз, Шенгенська система).

Нині значна увага дослідників сконцентрована на вивченні **культурного аспекту глобалізаційних процесів**. Частина західних соціологів і політологів трактує процес глобалізації однозначно позитивно й оптимістично, вважаючи, що він приведе до консолідації світу і подоланню конфліктів, поліпшенню рівня життя народів, соціальної стабільності. Так, Н. Луман розуміє процес глобалізації світового співтовариства як становлення такої глобальної соціальної системи, яка не має ні вершини, ні центру, а являє собою поліцентричне, поліконцептуальне (завдяки різноманіттю культур) суспільство, у якому взаємодіють один з одним різні політичні, етнічні, ре-

лігійні, соціокультурні ідентичності індивідів і соціальних груп [3, 138].

Однак соціальна реальність набагато складніша, суперечлива і непередбачувана, ніж теоретичні побудови. Глобалізація, у тому вигляді, якою вона є тепер, кидає виклик не тільки майбутньому національних економік та суверенітетам держав, а й майбутній долі регіональних культур і способів життя. Реалістична оцінка її практичних результатів показує, що вона не тільки об’єднує, а й роз’єднує різноманітний світ культур, розв’язуючи певні проблеми і породжуючи інші, не менш складні та небезпечні. Домінування Заходу, а передусім США, у багатьох царинах сучасного життя накладає відбиток на взаємодію культур. Інформаційна і культурна експансія Заходу створює серйозну загрозу соціально-культурній ідентичності інших народів і країн. Найбільш очевидним проявом такої загрози є феномен вестернізованої, американізованої маскультури, що підкріплюється могутньою матеріально-технічною базою та агресивними методами її розширення. Інтенсивний процес неухильного перетворення біполярного світу в однополярний, у якому переважна економічна, фінансова, науково-технічна і військова міць США сприяє глобальній переорієнтації культури, веде до становлення культури “транснаціонального структурного капіталізму”, орієнтованого на формування американоподібного середовища для бізнесу і продуктів масової культури у світовому масштабі.

Американізація (цей процес ще визначається як макдональдизація або вестернізація), по суті, являє собою конкретизацію глобалізації разом з елементами американської національної культури. Особливості американізації у сфері культури — за Дж. Рітцером [4, 71] — полягають у доведенні до абсурду раціональних елементів культури, а саме: комерціалізація, готовність до використання, гарантованість певного рівня якості, упакованість у яскраві символічні форми, віртуалізація культурних образів.

Нові ціннісні орієнтири, що реалізують себе в сучасних формах (зазвичай американізованої або вестернізованої) культури, породжують цілий ряд феноменів, які часто вважаються за *культурну девіацію*. Проте, як свідчить аналіз значної кількості наукових праць, присвячених проблемам культурної глобалізації [5, 73–75], нині є всі підстави розглядати ці феномени як зразки нових гібридних форм життєдіяльності культури в суспільстві, в яких театралізація чи яскрава “упаковка” стають їх головним змістом.

До кола таких гібридних культурних форм (крім дещо одіозних, але фактично вже нормативних, — *шоу-бізнесу, мас-медіа, реклами, PR*) можна віднести освіту, туризм, а також деякі сучасні форми праці.

Нові культурні цінності набувають особливого сенсу в *системі вищої освіти*, яка, як відомо, слугує одним з головних агентів соціалізації, тобто відтворення ціннісних структур суспільства. Вища освіта у новому спектрі ціннісних орієнтацій

вже не є джерелом розповсюдження фундаментальних наукових цінностей. Споживачі вищої освіти насамперед цінують її за:

- доступність чи “зручність”, тобто максимальне зменшення зусиль для отримання бажаного результату;
- економічну усередненість та ефективність (платити менше — отримувати більше);
- упакованість навчальних програм у яскраві функціональні упаковки, що полегшують споживання “товару”, яким виступають знання та вміння;
- максимальна комерційна цінність здобутих знань, які в подальшому можливо успішно реалізувати.

Одним з різновидів сучасної культури став *туризм*. У традиційній культурі подорожі символізували набуття емоційно насиченого культурного досвіду, пов’язаного передусім з переживанням історичних та природно-естетичних реалій. Нині ж туризм перетворюється на індустрію “квантованих” розваг та насолод, що розуміються не стільки як культурні, скільки суто фізіологічні аспекти споживання. Першу позицію значущості в туристичній програмі усе частіше займає так зване “обслуговування”.

Головним мотиваційним чинником “споживання туристичних послуг” поступово стає не намагання зрозуміти світ іншої культури та іншої соціокультурної й екологічної реальності, а долучення до тієї культурної гіперреальності, яка створюється телевізійною рекла-

мою та популярними журналами в яскравих обкладинках. Дедалі більше туристичні об'єкти в усьому світі набувають характеру імітацій, і, відповідно, відходять від справжньої історико-культурної автентичності, наприклад: декораційно-імітаційна реставрація і відтворення історичних пам'яток, сувенірна індустрія, етнографічні імітації тощо.

Схожі тенденції еволюції соціокультурних цінностей можна побачити також і в розвитку **сучасних форм праці**. Труд в умовах постіндустріального міста з процесу професійної самореалізації людської особистості часто перетворюється на своєрідну систему отримання квантованих задовольень. Легка і постійна зміна робочих місць та спеціалізацій, а також велике значення, що надається зовнішнім аксесуарам престижності та відповідним формам престижного споживання — усе це створює нову ціннісну реальність трудової діяльності, яка має мало спільного з традиційною концепцією праці [5, 74–75].

Наочним проявом дієвості глобалізаційних процесів стає передусім **однаковість товарів**, які користуються підвищеним попитом на світовому ринку, стандартизація навичок і способів праці у сфері професійної діяльності, а також поширення й укорінення стереотипів поведінки та манери спілкування, ніяк не пов'язаних з національною і культурною належністю людей. Загальна поширеність терміну **“світовий стандарт”** сформувалася й вкорінилася у свідомості людей саме процесом глобалізації. Нині

стандартизація все активніше упродовжується в соціально-культурний простір країн, які до недавнього часу відзначалися розмаїттям, а також самобутністю форм і норм спілкування та поведінки, одягу й етикету, побутових зручностей та розваг. Особливо небезпечною така стандартизація стає у **царинах етики та мистецтва**. Значну роль у цьому зв'язку відіграє **індустрія культури**, невід'ємними рисами продукції якої є стандартизація, масовість, стереотипність.

За таких умов традиційні культурні цінності опиняються під загрозою витіснення на маргіналії як національної, так і світової культури. Водночас масштабне проникнення іншопольових зразків в **американський соціокультурний простір** спостерігається доволі слабо, маючи при цьому дуже обмежений за часом характер, радше у вигляді **модних трендів**.

Однак новий культурний інтервенціонізм все ж нашоується на зростаючу перешкоду, а нерідко й опір національних та культурних еліт, а також значну частину населення країн, які задіяні у глобалізаційному процесі. Приклади підтримки державою національних культурних програм у Франції, Італії, Польщі, у країнах Азії й Африки свідчать про те, що глобалізація, яка дедалі посилюється, не веде до зникнення національних інтересів ні в економіці, ні в політиці, ні тим паче в культурі.

І все ж світовий досвід свідчить, що країни, які більш-менш успішно долучилися до сучасного світу, тобто досягли реального економічного та

соціального прогресу шляхом модернізації, тією чи іншою мірою зберігають свою культурну ідентичність. Це можна сказати, наприклад, про нафтовидобуваючі країни Близького Сходу та Латинської Америки, а також нові держави Балтії.

Отже, усвідомлення вищезазначеного викликає питання: глобалізація в Україні — це реальність чи перспектива? Спробуємо, в міру своїх можливостей, дати відповідь на це питання з точки зору соціології.

Очевидно, що на сьогодні глобалізація ще не стала всеохоплюючим світовим явищем. На думку академіка Ю. Пахомова, глобалізаційні процеси ще не торкнулися три четверті населення планети [6, 14]. Багато країн залишаються ще недостатньо включеними в процеси глобалізації. Вони ще мають пройти стадію локальної (наздоганяючої) модернізації. Так, Україна перебуває тільки на початковому етапі входження в глобальну цивілізацію. Незначна включеність у міжнародні господарські структури, низька конкурентоспроможність українських товарів, відсутність значних іноземних інвестицій гальмують входження України в глобальний простір, що народжується. Доводиться констатувати, що за інвестиційною привабливістю експерти ставлять Україну на 111 місце у світі [7, 176]. “Для такої країни, як Україна, — вважає Ю. Пахомов, — глобалізація — це і велика спокуса, і чималі ризики. І при всьому цьому шлях до глобального простору є безальтернативним, оскільки ізоляціонізм створює лише тимчасову, оманну ілюзію захищеності. Оману

тому, що, власне, захищеність, яка затягнулася, посилює відсталість” [6, 9].

Помітним проявом глобалізації в Україні стали міграційні відтоки населення на міжнародні ринки праці переважно як дешева робоча сила. Водночас імміграція з країни кваліфікованих фахівців істотно знижує її трудовий потенціал. Відповідно до думки західних експертів, еміграція одного висококваліфікованого фахівця рівнозначна вкладенню мільйона доларів в економіку приймаючої його країни [7, 230]. Надзвичайно гострою є проблема інтелектуальної міграції і для України. За різними оцінками, країна протягом останнього 20-річчя втратила від 15 до 20 % свого інтелектуального потенціалу в результаті імміграції найбільш підготовленої робочої сили. Експерти вважають, що Україна досягла порога “критичної маси” інтелектуальної імміграції, перевищення якого веде до незворотних наслідків [8, 81].

Найбільш наочним проявом глобалізації стали революційні зміни у сфері інформації. Інформаційною моделлю глобалізації може слугувати *Інтернет*. За оцінками експертів на лютий 2013 р. в Україні вже налічується понад 5 млн користувачів Всесвітньої мережі. Ці дані свідчать про помітний прогрес у царині інтернетизації України, якщо згадати, що в 2000 р. кількість українських користувачів не досягала й 1,5 млн, тобто за дванадцятирічний період часу цей загін більш ніж потроївся. Зрозуміло, що Інтернет надає людству значні шанси якісно нового розвитку, в руслі якого сучасні комп’ютерні

технології, створюючи єдиний глобальний інформаційний простір, стискають простір і час, роблять прозорими границі, дають можливість налагоджувати контакти між людьми, які перебувають у різних точках земної кулі. Проте слід враховувати, що Інтернет відображає не лише інформаційно-технологічну природу глобалізації, а й справляє відчутний вплив на особистість людини, її духовний світ, змінюючи традиційні культурні цінності різних народів та цілих регіонів.

Якщо розглядати зміни, що відбуваються в соціальному й культурному ареалі України як процеси вестернізації нашого суспільства, то тут можна говорити радше про “квазивестернізацію” (поряд із “квазідемократизацією”), коли відбувається експансія західних культурних і політичних сурогатів. При цьому не відбувається помітного долучення українського соціуму до фундаментальних основ соціальних і культурних традицій Заходу, до тих моральних норм і цінностей, завдяки яким західні суспільства досягли економічних успіхів та соціальної стабільності.

На сьогодні в усьому світі роль головного транслятора ідей, образів, понять, символів виконують не традиції, а ЗМІ. Телебачення, радіо, відео, реклама впливають на суспільну свідомість, змінюючи установки, цінності, ідеали. Через ЗМІ на українського глядача виливається потік різного роду культурних сурогатів, спрямованих, головним чином, на американізацію.

Така продукція, що несе в собі **аномію** (тобто злам традиційних

норм моралі, поведінки, етики, естетики тощо), наслідком чого стає агресія, особливо згубно впливає на підлітків та молодь. Про це свідчать соціологічні дослідження, проведені Інститутом соціології НАН України у 2011 р. [9, 285]. Отримані дані свідчать, що в період системної кризи соціальних інститутів в Україні (зокрема, інститутів виховання) субкультура молодого покоління набуває аномальних рис: виявляється, що дозволя для багатьох сприймається як основна сфера життєдіяльності. Від реалізації такої позиції повністю залежить внутрішній комфорт молоді людини. Освіта, духовні запити відходять на другий план. Отже, економічні потреби (“якомога більше заробити грошей, причому будь-якими засобами”) та питання дозволя (“як цікаво провести вільний час”) витісняють духовні запити.

Відбувається вестернізація культурних потреб та інтересів. Вона проявляється у повсюдній появі схематизованих зразків-стереотипів масової культури, зорієнтованих на впровадження цінностей “американського способу життя” в його примітивному і полегшеному відтворенні [17, 285].

Потрібно враховувати, що культурний базис українського суспільства не настільки міцний, щоб ефективно протистояти потоку вестернізації. В умовах України, де національна культура, суттю якої є мова, релігія, цінності, традиції, звичаї, перебуває у стадії становлення, а соціальні інститути невизначені й хиткі, вестернізація може значно впливати на особистість. Проникнення

разом із товарами ідеологій, зразків поведінки й споживання західного типу стає все більш помітним. Очевидно, що за відсутності серйозних позитивних зрушень у соціально-економічному житті країни, помітних успіхів у культурній сфері, інформаційна й культурна експансія Заходу створює в Україні загрозу втрати особистістю її національно-культурної ідентичності.

Проте, все більше стає очевидним, що нові ціннісні орієнтири, які реалізують себе у нових (скоріше вестернізованих) формах культури, поступово входять до соціокультурного ареалу життя в Україні, породжуючи цілу низку феноменів, які все ж таки слід розглядати **не як культурну девіацію**, а, навпаки, — як зразки нових **гібридних форм культури** в нашому суспільстві. У зв'язку з цим не можна не враховувати, що стимульовані глобалізацією модернізаційні процеси породжують нове світовідчуття і нові потреби, виразити й задовольнити які неможливо на основі традиційного культурного арсеналу і традиційних цінностей.

У такій ситуації перед українським суспільством постає складне завдання — здійснити синтез власних йому соціальних і культурних цінностей з новаціями сучасного західного способу життя. За цих умов на перший план виходять функції держави як основного соціального інституту, що створює базові умови доступу до культурних благ, визначає “правила гри” у сфері культурного розвитку. Нині крайньою необхідністю стає розробка культурної та інформаційної полі-

тики, що передбачає розумне поєднання регулятивно-обмежувальних заходів щодо культурної продукції інших країн із розвитком власного ринку культурних товарів і послуг. Однак, на сьогодні збереження культурної самобутності українського суспільства значною мірою є проблематичним, якщо врахувати, що становлення соціальних інститутів в Україні (у тому числі з державою) ускладнюється тривалою системною кризою. Державним структурам на всіх управлінських рівнях, як і всьому суспільству в цілому, необхідно зрозуміти, що у випадку втрати національної культурної самобутності виникає ймовірність того, що культурний простір України не інтегрується у світовий культурний простір, а в ньому розчиниться.

Література

1. *Международная экономика и международные отношения.* — 1998. — № 3. — С. 73—97.
2. *Неклесса А. И.* Конец эпохи Большого Модерна // Постиндустриальный мир и Россия. — М., 2001. — С. 146—172.
3. *Луман Н.* Глобализация мирового общества: как следует понимать современное общество // Социология на пороге XXI века. — М., 1999. — С. 137—145.
4. *G. Ritzer.* The McDonalds Thesis. — London, Sage. — 1998.
5. *Покровский Н. Е.* Феноменологические ориентиры современного российского общества // Социальные процессы на рубеже веков: феноменологическая перспектива. Науч. труды МГИМО. — М.: Изд-во МГИМО, 2006. — С. 67—76.

6. *Пахомов Ю.* Взгляд на трансформации в Украине с позиции глобализации // Стратегія економічного розвитку України. — К.: КНЕУ, 2002. — Вип. 7 (8). — С. 8—19.
7. *Политика* в области занятости в условиях глобализации экономики. — Женева: МОТ, 2006.
8. *Колот А. М.* Держава як суб'єкт регулювання соціально-трудових відносин в умовах глобалізації економіки // Стратегія економічного розвитку України. — К.: КНЕУ, 2002. — Вип. 1 (8). — С. 75—86.
9. *Про становище* молоді в Україні (за підсумками 2011 р.). Щорічна доповідь Президентіві України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України. — К., 2012.